Контрольный экземпляр

Масса а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

Серлало

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 25 АПРЕЛЬ, 1989 ШУ. ★ № 50 (7707). ★ Мах 3 кеп.

Республика къахьегамхой— коммунистически субботнике

КЪАХЬЕГАМА ЦIЕЙ

Iуйрийна бархIлагIчох ах сахьат а далалехьа дехьара а сехьара а хьатIаахха болабелар нах Грозненски экспериментально - механически завода проходной йолча.

ХьатIаухача болхлошта духьалвенача завода партбюро секретара, предприяте керттерча инженера декхараш кхоачашдеш волча Умалатов Сайд-Мохьмада хьатIабоагIа бригадай кулгалхой Григорянц Рант Григорьевичи Искрюк Владимир Ивановичи. Цар шин коллективах дукхагIча даькъе тийша да тахан завода коллективо дергдар, цудухьа цIаькхазза а дагабовл уж шоай парторгаца нах балхашка дIа-са бекъарах, де дезачун боарамах.

Болх дIаболабе беза ха хьатIакхача кхы а массехк минут я, цхьабакъда, кхы хьежа ца везаш хьавена ваьнав субботнике дакъа лоацаргдола верригa 192 саг, царга хьежаш латт мугIарех дIаоттаяь массехк трактор, прицепаш йола машинаш, иштта шефашта гIонна баьхка подшефни училища дешархой. ХIаранена хьалхxе денз йовзаш я ше болх берг бола моттиг, цудухьа хьем ца беш, катехха шоай балха барзкъаш тIа а дийхе, шишийй декхар кхоачашде болалу заводчанаш. 126 саг дIаотт шоай массазара декхар кхоачашде. Цар тахан арахеца еза 18 эзар сома маьха керттера продукци, халкъа эша товараш.

Слесара - ремонтника, завода комсомольски организаце секретара заместитела Дударов Гирихана, электрика Васильев Валере, монтажника Закаева Зияудина, предприяте комсорга Демченко Владимира цехера хьаарайоаккх йоккха токарни станок.

ХIаьта арахьа цу юкъа чуийнна лостам беш латт старопромысловски шоссера къаьнача аэропортагахьа дIабодача наькъа тIа.

Завода чурча а арахьарча а территореш тIа лостам беш, гаьнашта кIир тохаш, цехашка лостам беш верригa а 66 саг воалл. Дика ду цар хIаране шоаш деш дар.

Къаьстта дика лостам бу Невструев Виктор Алексеевича кулгалдеча инструментальни участка барттайнача, интернациональни коллективо.

— Дукха йоккха еце а, чIоагIа барт болаш, вIаши оагIув хьаллоацаш я тха предприяте коллектив, — йоах С.-М. Умалатова, тхо дIа-са къасташ.

Р. АУШЕВ.

СУРТАШ ТIА: 1) станок вIашагIйоаккхаш боахк (аьрдехьара аьттехьа) Г. Дударов, В. Васильев; 2) арахьа лостам беш латт.

Автора surtash.

ГIИШЛОНХОЙ ДАКЪА

Репортаж

Грознерча Олимпийски проездагIа наха чубахе хьалдеш латтача 72 квартира йолча цIен болх кхехкаш бар коммунистически субботник долча дийнахьа. Iуйрийна 7 сахьат а далалехьа балха хьабаьхкабар укхазара гIишлонхой.

Локхаш музыка а йолаш, чуийнна болх беш боахкар цIенош хьалдеча комбината бригада доакъошхой. Iалаьмате кадай хьувзача кагийча нахеи мехкарашеи бIарг тIехьа ца кхуйташ дора шоаш хьадер.

—Тахан эггара хьалха хьаьвенар малагIа вар шун болхлоех, — аьнна аз шийга хьаттача, волакъежар гIишлонхой бригадир Ш. Асутанов. — Самардийнахьа вIаши дага а даьнна, цхьан хана балха хьадахка лаьрхIар оаха. Цудухьа тхо шедараш городе вIашагI а кхийтта цхьана хьадаьхкар укхаза.

Бакъда, эггара хьинарегIа а кадайгIа а болх беш боахкар массаза шоай балха норма тIехкхоачашъеш бола мехкарий Мерзуева Любай Мухина Валяи.

ГIишлонхой бригадо шийна декхар тайийцадар субботник долча дийнахьар норма 130 процент кхоачашъе. Балхага хьажача гуш дар бакъха норма кхы тIех а кхоачашъеш хилар.

Ипподроме болх беш йолча ДСК шийтталагIа позици оалаш йолча участкана долча гIонна дIадохьийташ бар гIишлонхой шоаш цу дийнахьа хьадаьхка алапи.

Ер гIишлонхой бригада ювццача белгалдаккха безам ба са цхьаьнха.

Царна гаьна йоллаш кагирхой фусама комплекс хьалъеш йоалл цхьаьнха бригада. Уж ба дукхача промышленни предприятешкара укхаза къахьега хьахьожабаь кагирхойи комсомольцаши.

Амма цигара сурт вIалла тара а дацар аз лакхехьа дувцачоа.

Iуйрийна ий сахьат даьннача хана, цхьабараш доминох ловзаш багIар, вожаш безам боаццаш хьаухаш бар. Бакъда, болх дIаболабе дага а бацар.

Кагирхой а хилча, шоашта лаьрхIа хьалдеш цIа а хилча, укхаза геттара сихденна, цIенхаштта гIулакх хургда мотташ хинна со цецваьлар цу тайпара сурт бIаргадайча.

Цу комсомольско - кагирхой гIишлон отряда командирага Маценко Григорега хаьттар аз: «Укхазара хьал иштта хIанад шун», — аьнна.

Цо дийцачох гIишлон материалаш тоъаш яцар, алапи хаинахьа хьалацар. Амма, коммунистически субботник а кагирхой энтузиазм а вIалла хьоахаеш а яцар. ХIаде кхыдола балхаш гIишлон участке доацаш санна.

Сога диллача-м отрядера ахаш болхлой хьа ца бахкар а, хьабаьхкараш деш хIама доацаш лелар а боаггIаш бола бехктокхами организованности ца хилари шоай декхар кагирхоша кхетадеш ца хилари мара ихы хIама дац. Цу хьалех йоаггIаш йола вывоташ ергья, аьнна, хет сона МЖК кулгалхоша, партийни профсоюзни, комсомольски организацеша.

У. САПРАЛИЕВ.

ХЬИНАРЕ БОЛХ БИР

Еррнгсоюзни коммунистически субботник дара Москвичаша даь кхайкарал хьал а лаьца, вай беррнгача мехка а санна, Назрановски районе мел йолча промышленни предприятей, совхозий, учрежденей, организацей болхлой, тайп-тайпарча дешара заведеней дешархой дегаш гIоздаьнна арабаьлар 22 апреле хьинаре къахьега.

Ший фу де деза ца ховш цхьаккха а саг вацар, хIана аьлча, хIаране ха зехьа йовргйоацаш, хьалхxе а вIашагIъехкача штабаша Iалашдаь хиннад цига мел эшар.

Района халкъа боахама еррнгача участкашка 22 апреле тайп - тайпара балхаш деш 37000 совгIа саг вар. Царех массазарча шоай балха моттигашка кхыча деношкарчул хьинарегIа къахьегаш 6450 саг вар. Царех дукхагIбараш промышленносте болх беш хилар, вожаш гIишлош хьалъеча, транспорте а.

Ленински коммунистически субботнике дакъа лоацаш къахьегама вахте лаьттараша арахийцай 170 эзар сома маьха тайп - тайпара продукци. Цу даькъе 135 эзар сом мах бола халкъа эша товараш а долаш.

Иштта хьинаре, вIалла а ца хиннача тайпара безаме къахьега арабаьлар совхозий, бригадай, фермай болхлой.

«ЦIеча субботнике» къахьийга даьккха ахча, массавола саг раьза а волаш, пятилетка фонде дIахьожадир, республике дусарг а долаш.

Овсаре болх беш хилар трикотажни фабрика, электроинструментальни маькхечеи заводий болхлой.

«ЦIеча субботнике» дакъа белоацаш хиннача дешархой безам а хьинар а ший тайпара дар цу дийнахьа. Бераштa тIабийхача гIирсах хоалора уж лаьрххIа къахьега арабаьнна хилар.

Белаш, целаш, новраш, ведараш бе а йоахкаш ашарашца барттайна уж ерригa улицаш сийрда а яьха, школе болх бе долхаш дар бераш. Школашта гонахьа гаьнаш йогIаш, кIира тохаш, коа-карта лостам беш хилар уж.

Къахьегама цIейна юстарваьнна цхьаккха воацаш массане а цхьатарра дизза дакъа лаьцар Назрановски районерча къахьегамхоша а бахача наха а.

Т. МАЛЬСАГОВА.

ЛЕНИНА ВАСКЕТАГIА

Еррнгсоюзни Ленински Коммунистически субботнике хьинаре къахьийгар «Красный молот» завода болхлоша. Цига дакъа ца лоацаш коллективе саг висавац. Кхыметтел, пенсе бола боккхий нах а баьхкар шоаттдийнахьа заводе. 16-ча цеха юхxе ха яхача цхьан сагах бIаргкхийттар са. 80 шу кхаьча С. А. Бабушкин вар из.

— Дукххача хана укх цеха начальник хиннав со — дийцар Бабушкина. — ХIанз пенсе вале а, укх дезача дийнахьа цIагIа ца воагIалуш сай хьамсара новкъостий болча хьавенав со.

ВорхI сахьат а далалехьа болх бе йолаелар 16-гIа цех. Субботнике араваьннача 73 саго 9000 сома маьха продукци арахийцар. Иштта дика къахьийгар завода кхыча цехашкарча болхлоша. № 4 йолча цеха коллективо 10077 сома маьха продукци арахийцай, хIаьта цо тIаийцача декхарах де дезаш хиннар 9000 сома маьха дар. Ше лаьрхIар тIехкхоачащдаьд № 14 цеха коллективо а.

— 3300 гартга саг араваьннав тахан балха — дийцар завода партийни организаце секретара заместитела Ещенко Нина Петровнас.— ДукхагIбараш шоай балха моттигашка къахьегаш ба уж, хIаьта бисараш завода территоре лостам беш ба.

Эггара хьалхагIа 13 сахьат 40 минот яьлча пхелагIча цеха болхло Висаитов вера субботнике. 5 сахьат даьлча номер 4 йолча цехерча А. Н. Кикосова электросварщиктий бригада йолаелар къахьега.

ХIанз делкъа хана завода культура ЦIен художественни самодеятельноста концерт хургда. ХIаьта 14 сахьат даьлча митинг е лаьрхIад оаха. Цу митинге дикагIча болхлой цIераш белгал а яьха, царна деза совгIаташ а сийлен грамоташ а лургья. Амма, цхьаболча болхлошта цу тIа йистедаргдац субботник. Иштта, номер 3 йолча сборочни цехе болх беш йола Тузова бригада 18 сахьат даллалца къахьега лаьрхIа я. 5 агрегат вIашагIйолла декхар тIаийцад цун, болхлоша, из кхоачаш ца деш цIагIоргбац, аьнна, чIоагIо а яьй цар.

М. АЛАДИНОВ.

Ленински коммунистически субботнике цхьа барт болаш арабаьннабар Аргунерча мясокомбината болхлой. Дукха да цар балхах тийша республика бахархой дулхаца Iалашбеча. Комбинате болх беш волча верригача 860 сагах 720 болхло са хинна а далалехьа комбината коа шошоай де дезар хьакара а ийца. дIаволавелар.

ХIара участок массазарча дийнахьарчул цIенагIа, овсарегIа къахьегаш яр цу дийнахьа.

Массаза а санна, къахьегамхошта хьалха яр цар барт кхотабеш, хьинар айдеш йола профсоюзий вожак—профкома председатель Магомерзаева Малика. Дикача цIеиаьна ший ковга санна, массе а моттиге бIарг кхоачаш, даьр а динза дисар а теркалдеш, хIаране дог ураоттадеш хьувзар Магомерзаева.

Шоаттдийнахьа пхийтта тонн дулх а даьккхар, иззал колбаса арахийцар комбината болхлоша, дукхагIбараш управлене болхлой а болаш бараша коа-карта лостам бир. Цхьа бIаь сомий га, цхьа бIаьи ах бIаьи тайп-тайпара зиза дIадегIар.

Цу дийнахьа кховзткъа эзар сома балхаш дир комбинатцаша, хIаьта пятилетка фонде 1200 сом дIа а хьожадир.

Х. ГИРЕЕВА.

СУРТА ТIА: 1) колбасии цеха болхлой—шоай балха моттиге; 2) коа лостам беш боахк.

И. ПЛИЕВА сурт.

1,5 ЭЗАР СОМ—ЗУЛАМ ХИННАРАШТА

«Грознефтемаш» яхача заводе дика кийчо яьяр хьатIадоагIача субботника. «ЦIе шоаттди» хьатIакхачарга а ца хьежаш, цхьадола балхаш хьалхxе а дIадоладир укхаза. Масала, коа дIаегIар дукха гаьнаш.

Нийсса бархI сахьат даьлча дIадоладир заводе В. И. Ленин ваьча дийнахьа денз 119 шу дизара хетадаь къахьегама цIей. ХIара саго дош делар цу дийнахьа къахьегама овсарле геттара лакха йолаш болх бе. Субботнике дакъа лаьцар 555 саго. Царех 265 шоай балха моттигашка къахьегаш бар, хIаьта 290 — завода территоре тIа гаьнаш йогIаш царна кIир етташ, кхытайпа лостам беш.

Цар цу дийнахьа 22710 сома балхаш дир. Цунах 1,5 эзар сом лаьрхIад Ножай-Юртовски, Веденски, Советски, Малгобекски районашка Iаламо зе даьча наха новкъостала дIадахьийта.

Ч. МАГОМЕДОВ.

БУРУВДЕТТАРИЙ ТОЛАМ

ЦIеча шоаттдийна хьа Малгобекски районе къахьега араваьлар пхийтта эзар совгIа саг. Царех кхо эзар гаргга бараш бурувдеттараш, промысловикаши хьайбаш леладераши бар. Уж беррнгаш а шо-шоай балха моттигашка балхаш деш бар.

Кхо бIаь совгIа саг субботникагIа хилар «Кавказ» яхача совхозе дIае кийчъеш йола коартолаш хоржаш.

КПСС МагIалбика горкома вIашагIъеллача субботник чакхдаккхара йолча штабо цу ден итогаш йир. Хьадаь балхаш 41 эзар совгIча сома дар. Даьккха ахча дIадахьийтад лаьтта чутакхарах хатар хиннача наха аьнна лаьрххIа йолча счета тIа.

Коммунистически субботнике дакъа лоацаш бараша дукха хIама дир МагIалбике лостам а цхьалхало а яра даькве.

Локхаш музыка йолаш, дегаш айденна чакхдаьлар МалгIалбике бахача наьха къахьегама цIей.

Х. ГАГИЕВА.

«Союзгазремстрой яхача треста № 4 йолча ПМК коллектив Ленински коммунистически субботник хиннача дийнахьа хьинаре къахьегаш яр. Цу ПМК производственни участкаш Советски Союза дуккхача мииIингашка я: Кабардино-Балкарски АССР, Узбекистане, Армене, Азербайджане, Дагестане, иштта РСФСР-а кхыча регионашка а. Колонне мел бола къахьегамхой цу дезача дийнахьа цаI санна массава балхаара а ваьнна, къахьегаш бар. Участкашка балхаш деш бар газопроводаш хьалъечеи тоаечем, цу дийнахьа 35 эзар совгIа сома маьха дола гIишлонмонтажни балхаш даьд ПМК къахьегамхоша. 1,3 эзар сома боараме хьахинна бола пайда пятилетка централизованни фонде дIабахьийта лаьрхIад.

Цу дийнахьа болх барах даькха алапи республика лоаман районашкеи МагIалбикеи лаьтта Iочутаихарах зе хиннача наха лаьрха йолча фонде дIадохьийтаргда.

Динна болх баьб, территоре тIа лостам бара, ремонтно-эксплуатационни базеи административни корпусеи территорешка дIаегIай гаьнаши кIотаргаши (сурта тIа).

И. ПЛИЕВА сурт.

Во тIакхаьчараш цхьаь бутаргбац

НАХА САДЕТТА МАГАЦ

ХIанз а халонаш озаш ба бохам хинна ножай-юртовцаш. Республика къахьегамхоша, кхыча республикаша новкъостал деш дале а, дукха эш тIа тхов а боацаш бисача наха. Кхы дикагIа хьал кхерамеча зоне бахача нахага а дац. ХIанз-хIанз цIенош чухарца а мегаш бах уж. Цудухьа, тамашийна дац уж нах шоай кулгалхошта леткъар а царна раьза ца хилар а. Кхоачамбоацараш дукха да новкъостал дара беча балха юкъе.

Уж кхоачамбоацараш дийцар Ножай - Юрта вIашагIкхийттача паччахьалкхен комиссеи хатар хиннача наьхеи викалаша. Цига дакъа лоацаш бар Нохч - ГIалгIай АССР Министрий Совета председатела хьалхара заместитель А. И. Воронкин, финансий министр П. И. Голещихин, Ножай - Юртовски, Гудермесски, Грозненски районий кулгалхой.

— Шоана ма харра, со керте а волаш, районни комисси я вайцига болх беш, — аьлар Ножай-Юртовски райисполкома председатела Кудусова. — Сайх доахаш бехкаш дале а, цу комиссена дукха хIама карагIдаьнналгах аргда аз. Тха вIаштIехьдаьннад цхьа саг лозаваь а воацаш, кхерамеча моттигашкара нах арабаха, цар хIамаш кIалхаръяха. Цхьабакъда, токхамаша сихдаь вай хьийзача хана гIалаташ а кхоачамбоацараш а нийсделар комиссе балха юкъе. Эггара халагIа дар бIарччача юрташкара нах кхычахьа хьежабе, царна лаьтташ къоастаде. ХIана аьлча, массехана цхьана баьха нах, шоайла къаста раьза а боацаш, цхьан моттиге лаьтташ дехаш бар. Из гIулакх де хала хиннадале а, кхоачашдир оаха. Кердача юрташта лаьтташ иштта дийкъад: энгенхошта — Джалкана юхxе, центорхошта — Беркат-Юрта, гендергенхошта — цхьоалагIча молсовхозе, Шуанера нах «Ойсунгурский» совхоза лаьтта тIа бахаргба, Эни - Калера бараш Новогрозне бахаргба, хIаьта Гордалерча наха Исти-Суна юхxе лаьтта къоастадаьд. Беноера наха Кади-Юрта юхxе моттиг белгалъяьккхай, амма уж цу моттига раьза бац. Цудухьа царна езе «Ойсунгурский» совхозе, Ишхой-юрта юхxе а моттигаш я.

Белгалъяьхача моттигашка планировка а разбивка а яь яьннай. Тахан а тIехь наха участкаш дIатела йиш йолаш дар тхо, цхьабакъда хатар хиннарий спискаш хIанз а вIаштIехьяханза я. ХIаьта цунна бехке яраш юртсоветаш я, аьнна хеташ ва со.

Со бехке веш дукха хабараш дувц тIеххьарча хана. Нагахьа санна са бехк болаш хIама хиннадале къинтIера довла. Сай бехк аз кхыча сага тIабулларгбац. Амма, дукха лоткъамаш ду Госстрахагара аз болх дIабехац, яхаш. Госстрах ший инструкцеш а йолаш, организаци я. Цун балха юкъелелха са бокъо яц.

Райисполкома председатела дийцар харц дацар. Кердача юрташта лаьтташ а къоастадаьд, царех дукхагIчарна планировкаш а яьй. ХIаьта а нах раьза бац. Раьза бац бохам хиннараш та юкъе хIанз а участкаш йийкъа йоацандаь.

— Кудусов сельсоветаш бехке еш вале а, из веций царгара болх хьабеха декхарийла а царна тIавилла а, — аьлар цу хьакъехьа Саяcане ваьхача Гужулова.

Шоашта къоастадаьча ХIаьта а нах раьза бац. Беноера нах а.

— Хоза дешаш дукха дувц тхога, — аьлар цар викало А. Магомадова. — Цхьабакъда, гIулакхаш иштта хоза дац. Оаха, юрт йиллийта, аьнна, цхьа-ши моттиг хьоаьяча хана, моттигаш кхаж а тувсаш екъаргья, аьнна, дош делар тхона. ХIаьта оаха йийцача моттигашка хIанз кхыча юрташкара нах ба, вIалла тесса кхаж а боацаш. Тхога кхаьчар кхыбараш раьза ца хинна во моттиг я. Беноша дехаш дар совлен хIама дац, нийсхо мара. Тха юртара нах ца а къоастабеш керда юрт йиллa мегаргйола моттиг я тхона!

Магомадова дийцар чIоагIдир Беноерча воккхача саго Тибигова:

— Советий Iаьдал бахьан сай вахар кхо ца даь тIема ветеран ва со. Доккха хатар тIакхаьчад тха юрта. Шийна мога а могаш дай баьхача лаьттан тIера цхьаккха саг дIагIоргвацар. Амма, лаьтта а текхаш дIадодаш хилча фу дергда? Тхоай кхы де хIама доацандаь ех оаха керда юрт йиллара моттиг. ХIанз тхона белгалъяьккхар доахан леладе а ерригa юрт Iоха а тоъал моттиг яц. Беной шоайла къаста раьза бац. Нагахьа санна вай Нохч-ГIалгIайчене тхона моттиг йиса еце, Дагестане дIалахийта тхо. Цига раьза ба беной тIаэца.

Беноша дехар кхоачашдергда, аьнна, дош делар царга А. И. Воронкина.

Уж лаьтташ бахьан долаш иззал къамаьлаш а къовсамаш а ца хила мегар, хьалхxе а аьннача тайпара Министрий Совето кхаж тесса баларе. Амма, из гIулакх ца деш дитар района кулгалхоша. Массе наха дехар кхоачашде хала да. Цудухьа наха юкъе цу лостамагIа агитационни болх бе безар райкомо а райисполкомо а. Хетаргахьа из болх беш а бац.

Лаьттай хьакъехьара проблема ца хилча а дукха хьашташ да хатар хиннача наьха. ГIишлон материалаш, ахча мичахьара доагIаргда ховш дац. Министрий Совето яьча ваIадагIа эш-эшачоа 300 сома боараме пособеш яла езаш яр бохам хиннача дезалашта. Цхьабакъда, наха хIанз а гуш яц уж пособеш. Госстраха балха раьза боацаш а дукха лоткъамаш дир вIашагIкхийттача наха.

Цу хьакъехьа Нохч-ГIалгIайчен финансий министра П. И. Голешихина аьлар:

— Шо сагота хилар тамашийна дац. Сагота бакъахьа а да. ХIаьта сабаре ца хилча а йиш яц вай. Шоана ца гуш геттара дукха болх ба Госстрахо беш. Цо теркал ца веш цхьан цIен дезалхо вусаргвац. Хатар хиннача наха кредиташ теларгйолаш а соцам баьб. Юртбоахама налог а тIера йоаккхаш я царна. Кхы малагIа гIойле е йишъяр-те, яхаш, цу дешага хьожаш ба республика кулгалхой.

ВIашагIкхетаре дакъа лоацаш вар СССР халкъа депутат яздархо Айдамиров Абузар.

— Вай республика кулгалхошца дуккхаза къамаьл хиннад са — аьлар цо. — Шоаша хинна хатар хала ца хеташ а шун хьапташ теркал ца деш а бац уж. Цхьабакъда, сихле йиш йолаш атта болх бац цар бар. Чоалхане гIулакх да кердача моттигашка иттегIа юрт Iойиллар. Цудухьа сатоха деза оаш...

Ножай-Юртовски, Малгобекски, Веденски, Советски районашка лаьтташ текха шоллагIа бутт ба. Цу хана денз чубаха фусам а йоацаш, шоаех фу хургда ца ховш ара багIа нах. Кхы мел тоха дезаргда-те из са? Даьсса къамаьлаш а дита хьадда гIулакхаш маца дергда-теш царна?

Ч. МАНОЛИС.

Окружной хоржамий комиссе

СССР халкъа депутат харжара № 398 йолча Сунженски территориальни хоржамий округа окружной хоржамий комиссе, халкъа депутаталла кандидаташ оттабара хьакъехьарча къахьегама коллективай, нах бахача моттигашкарча харжархой собраней протоколашка а шоаш харжийта раьза хиларах йолча цар заявленешка а хьежжа хоржамех долча Закона 40-ча статьяс ма яххара, № 398 йолча Сунженски территориальни хоржамий округе гIолла СССР халкъа депутаталла кандидаташ а баь дIаязбаьб:

Алироев Ибрагим Юнусович, 1934 шера ваь вола. Л. Н. Толстой цIерагIча Нохч - ГIалгIай пачхахьалкхен университета кафедра заведующи, г. Грозне вахаш ва.

Бисултанов Апти Дибаевич, 1959 шера ваь вола, Урус - Мартановски района Комсомольски юкъерча школа хьехархо, Комсомольское яхача юрта вахаш ва:

Гайтамиров Сидекъ Юсупович, 1933 шера ваь вола, «Загорский» совхоза арендни бригада бригадир, Грозненски районерча Толстой-Юрта вахаш ва.

Галаев Iаьлий Къамбулат, 1939 шера ваь вола, Сунженски автотранспортни предприяте водитель, Орджоникидзевская яхача станице вахаш ва.

Дальсаев Мусса Алиевич, 1947 шера ваь вола, республикански наркологически диспансера керттера лор, г. Грозне вахаш ва.

Дзейтова Джабраила Лида, 1948 шера яь йола. Нохч-ГIалгIай АССР Госплана председатела заместитель, г. Грозне яхаш я.

Дзейтова Бексолта Люба, 1943 шера яь йола, Сунженски района профкомийи профорганизаторийи совета председатель, Орджоникидзевская яхача станице яхаш я.

Кодзоев Госпой Бахьаутдин, 1934 шера ваь вола, «Октябра 40 шу» яхача совхоза звеньевой, Назрановски района ТIой-Юрта вахаш ва.

Фаргиев Ахьамада Хьамзат, 1953 шера ваь вола, № 18 йолча школа хьехархо, г. Малгобеке вахаш ва.

Хаматханов Махьмада Дауд, 1935 шера ваь вола, «Чечингушрыбпром» яхача объединене генеральни директор — «Зеркальный» рыбсовхоза директор, г. Грозне вахаш ва.

АРЕНДАЦА ОАГIУВ БОЛАШ

Тха района юрташка дIахьа мел вахача метте «аренда» мара хозаш дош дац укх бIаьстан хозача деношка. ТIехь-тIехьа кIоаргагIа дужаш латт из ахархой дег чу. Цул совгIа, лаьттангахьа уйла йийрзараш кIезига бац городе бахараштта юкъе а. Юххьанца, аренда дIайолалуча хана хинна цатешам сихха тIехьашка баккха болабаьб дукха ха йоаццаш хиннача КПСС ЦК мартовски Пленума решенеша. Укх деношка арадаьннача арендатораштеи арендодателаштеи юкъера гIулакхаши бокъонаши цхьалхайоахаш долча СССР-а Лакхехьарча Совета Президиума Указо нхы а чIоагIбир из тешам. Юстара йисац цу халкъа вахаре хулаш йоагIа эргалонаш шоаш а. Уж укхаза кIезига яц. Дукха моттигаш я арендатораша майрра из керда никъ дIаболабаь а цох доала беркат къаьгга хьахьокхаш а.

ХIаьта а цхьайолча моттигашка: бIарччача совхозашка, отраслешка, подразделенешка атта чакхдоал арендах дIадоладаь гIулакх; шоллагIйолча моттигашка — низткъо лел из. Цу хьакъехьа къаьстта белгала я тха хьайбай боахама отрасль. Тхоай, моттигерча хьалашка диллача, ях аз. Масала, кагий хьайбаш сиха дIаэц наха арендах. Детта доахан халагIа эц. Халонех нах къехкалга дац из. Кхыдола бахьанаш да доаркашта новкъадараш. Царех цхьадараштa теркам тIабохийтаргба вай. Масала, арендах лелабе 25 етт дIа а ийца, царна Iунал деча доаркана ха деза, шийн Iулагара йоаккхача шурий хьоанал, цун цIенал мелий. ХIана аьлча, цунга хьажжа хул цун цох хьадоагIа ахча. ДIахо, цу доаркана ха деза шийн Iула бетта планагIа мел комбикорм, силос, йол, ча кхыдола доакъар доагIа. ХIаьта хьа мел лу а, хьа ца луш мел дус а ха деза. ХIана аьлча, цу шийна хьа ца луш дисача доакъарах а ахча доагIа цунна законах. Доакъар кIезигагIа а телаш цо шура дукхагIа яккхарах а ахча доагIа цунна. Лоацца аьлча, индивидуальни, семейни аренда лелае атта дац цхьан болх беш боахкача, деттача доаханна Iунал деча доаркашта а скотникашта а юкъе.

Тха фермашкарча хьалашка диллача детта доахан леладара дикагIа тоз коллективни аренда. Цох оаха пайда а эц тхоай хуллача тайпара. Масала, иштта болх беш ба «Экажевский» совхоза фермашкара доаркаш. Болхлошта юкъерча производственни гIулакхий, балхах даьккха ахча хIаране къахьегарга хьежжа дIа-хьа декъаш йола механизм а тоъала дика вIаштIехьаьккхай укхаза. Дукха ха яц цигарча доаркаша цу тайпара шоай болх дIаболабаь (3—4 бутт), бакъда, аренда беркатеча зIиргаша хIанзехьа хьахьокхаш да шоай тIехьале дика хургйолга. ХIара шурий центнерага дIабодамах хьалха хиннaчул 20—30 процент чухьабаьккхаб укхаза цу лоаццача юкъа. Наьха алапеш а айденнад. ТIеххоачашъяьй совхозо Iаьдала шура дIаялара укх шера хьалхарча квартала план а. Вешта, планаш кхоачашъярах-м укхаза хьоадеш а дац. Из гIулакх закон а хинна тешшаме дIаэттад.

Иштта аренда наькъ тIа а яьнна тешшаме шийн декхараш кхоачашдеш хьайоагIачарех я «Назрановский» совхоза Наьсар-Кертерча отделенера, «40 лет Октября» яхача совхоза № 3 йолча фермаш, цигара шурий комплекс. Ала деза, цу аренда наькъ тIа яьннача фермаша доахача производственни хьокхамаша хьаллоаттаду дукхагIа долча даьнъе, ерригача района хьайбай боахама гIулакхаш.

Дина чакхдоалаш латт тха фермашка хьайбаш Iаьнгара доахилга а. Хьожаргда вай уж чусоцадаьча ях бетта итогашка. Цу юкъа хIара кхоабача IаттагIара яьккха шура 103 килограмм дукхагIа я соахка районе яьккхачул. Еррига а дIалаьрхIача IотIакхийттар 652 тонн шура я. Из толам боаккхача эггара хьинарегIа дакъа лаьцад вай йувцача «Экажевский» совхоза хьайбаш леладераша. Цар, цу вай йувцача юкъа хIара IаттагIара дукхагIа яьккха шура 134 килограммага дIакхаьчай, «Назрановский» совхозе — 128.

ВIалла ца хиннача тайпара дика чакхъяьккхар Iаьна зама «Маяк» яхача совхоза хьайбаш леладераша а.

Хьалхарча квартала планаш (дулха а шура а) тIеххоачашъяьй района хьайбаш леладераша. Кхы а лакхагIа хургдар тха хьокхамаш, нагахьа санна совхоз-техникум тIехьайиса ецаре. ДIадахача шера хиннaчул 31 килограмм кIезигагIа йоакх цига шура. Цу бахьанашка хьожаш а тохкаш а ба цигара кулгалхой, специалисташ.

Хьайбай Iул дебадара гIулакх массаза а лаьттад хьалхарча плане (лаьттад ях аз, хьадеш дукха хIама хиннадеце а). ХIанз-м вIалла ца хилча даргдоаца хIама да из. Цу хьакъехьа а дукха дикагIа лел тха гIулакхаш укх шера. Из дош кхоачашдеча хьалха цахаддаш тIехьаюсаш хиннача «40 лет Октября» яхача совхозе а хиннай дикка эргалонаш. Масала, 1 март хьатIакхоачаш хIара бIаь Iатта тIехьара дIадахача шера хиннaчарел 5 процент дукхагIа Iаьсий хьакъоастадир укхаза. Дерригаш дIалаьрхIача уж хул — 58.

Цу гIулакха во хьокхамаш дац совхоз-техникума хьайбаш леладерий дараш а.

Гуччахьа ала деза: племенной гIулакх тха боахамашка хьалха хиннaчул дукха эргадаьннадац, аьнна. Хьалха санна тесса дитац фермашка искусственни осеменени елга, дикагIдола Iаьсий хьа а къестадеш фуна лаьрхIа леладелга, кхыдола лоархIаме гIулакхаш. ХIанз арендатораша гIолла а хIаьта кхыча наькъашца а из гIулакх таханарча дийнахьа шийн хила боагIача боарам тIа даккха хьожаш да тхо. Из ца дича даргдац, хIана аьлча дIаьннай гаьнна дIа а ухаш оаха фуна доахан кхийла ханаш. Тхоай коа-карта кхедаьраш мара хургдац тха хIалзден дIа. Тха хьайбаш леладераш цох кхеташ а ба.

Б. ГАЗДИЕВ,
Назрановски района АПО керттера зоотехник.

ПЕРМЬ. «Телур» яха керда телефонни аппарат (сурта тIа) торговле дIакхахьийта йолаелар советско-испански цхьана хьаль предприяти, из йиллар Пермске телефонни заводи «Аипери», «Телефоника Интернасьональ де Эспания» яха фирмаши я.

«Телур-201» яха керда аппарат дIатIахьежача хоза а, кнопочни набиратель йолаш а, электронни память, мелодични кхаь тайпара йола сигнал йолаш а я.

Е. ЗАГУЛЯЕВА сурт.

ТАСС фотохроника.

Вай—интернационалисташ

Вахара кхел—цаI

ТIом гаргагIорташ латт, эггара хьалха бераш кIалхардаха деза, аьнна, Грознерча машинннаькъа станцегахьа дIаада йолгелар детдомашкарча кIаьнкехи йиIигехи етта машкнаш. Царех 6 вагон хьал а йиза Москвагахьа новкъаяьлар поезд. Ростове из дIакхача гIертача хана сигале Iаьржъеш тIахьийлхача фашистски самолеташа бомбаш йийттачул тIехьагIа юкедиса бераш хьагулдича шин вагона чу хувшшал мара хилланзар. Уж шин вагон кхыча поезда тIехьа а тесса дIахо дигар бераш. Царна юкъе вар цу хана 4 шу даьнна гIалгIай кIаьнк Бештоев Iаьла.

— ...ЦIераш йоаг, дуне доаг, хьалгIовтта, — аьнна юхачуйиккхар сахуллаш коа кулг тоха, аьнна, араяьнна Новгорода гаьна йоаццаш ихлача Воздухи яхача юрта баьхача КурашовгIар дезала нана. — Долле сихха окопачу лелха, аьнна, цIен кораш, наIараш дIакъовла йолаелар из. Бакъда, уж дIакъовла цун а кхийнзар, окопачу леллха пхе йиIига а кхийнзар..., Лаьтта, цIенош, гаьнаш, окоп, дерригa а вIашагIъздир, лайсар Iаьржа аьрзеша мо сигале хьалйизача фашистий самолеташа. Доага бераш мича гIоргда ца ховш цIера, кIура юкъе гIолла делхаш дIа-хьа удаш лелар, нана контузи а хинна кхетам чура яьнна улача хана. Бомбаш сейцача дийна бисараш а байнараш а гулбе яьхкача вордашца шоаш къаьстта дIадигар бераш. Царна юкъе яр цу хана 4 шу даьнна йиIиг — Курашова Клава.

...1969 шера Ростоверча поезда цхьан вагоначу хозача йоIах бIарг а кхийтта ше мичахьа вода-воагIа ца ховш хьайзар хIаьтта «Морфлотера» цIа а вена «тельняшка» Iояккха ца кхийна пол мо вола моряк.

ГIаттIе елаелар йоI. Моряк а лоаттавалийсанзар ца велалуш.

Иштта хоттадалар цу шинне къамаьл. Дикка из кIоаргденнача хана цахаддаш шийна дагадаьлла хаттар дир йоIо, дIа-хьа къаьстача хана ше йицъялар кхераш.

— Детдоме оаха а Iойожийтацар цхьа буртиг — аьлар моряка.

Цу дешаша дагадохийтар Курашова Клавайна Ленинграда гаьна, йоаццаш «Пирусский» яхача цхьан юрта ше хинна детдом, Iайнца хало. Цига яьккхар цо 7 класс а, цул тIехьагIа — профтехучилище а. Цигара хьа а хьожаяь Ростоверча «Электроинструмент» яхача заводе фрезеровщицалла болх беш яр из, моряках кхетача хана.

— Хьо мича вода? — аьлар цо цунга. Москвера йоагIача цу поезда тIара Ростове ше Iойоалаш.

— Назране вода. — Со а ва тхоай «Электроинструмент» яхача заводе болх беш.

ДIахо дар письмоша шоашта дIатIанийцар.

...Ткъаьх шу совгIа ха я Бештоев Бексолта Iаьласи Бештоева-Курашова Клавдия Андреевнаси Назранерча ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» яхача заводе цхьана къахьега. Цар воI — Андрей — (из цIи тиллай Клавдияс сай даь цIи йицйолийтаргъяцар аз, яхаш дехар дарах) цу заводера профтехучилище а яьккха, хIанз Советски Эскаре шийн декхар кхоачашдеш ва. Клавдияй да Андрей а Iаьлий да Бексолта а — шаккхе тIем тIа байнаб тайп-тайпарча моттигашка. ВIалла бIарга ца байнача, ца бовзача шоай дай истори тохкаш а цар тIема наькъаш довза гIерташ а ба мар-сесаг. ТIем тIа ваха шийн мар — Бексолта вийнав, аьнна, хоам боагIаше а ше детдоме дIачу а венна, маьре яха шийн нана дага а ягIац Iаьлийна е дагайоха а лац. Ноаношта юкъе а хул къиза ноаной.

Iаьла а Клавдия а завода коллективе лоархIаш, безаш, сий деш нах ба. Эггара бехктокхамерча саготагIа йолча моттигашка хул уж шиъ къахьегаш. Масала, Iан замалахьа котельнел бехктокхамегIа моттиг хилац заводе. Из юкъ чакхъялалца цига операторaш хул уж, сезон чакхъяьлча — станокашта уллув овтт.

Хьинаре дакъа лоац цар юкъарча балха тIа а. «За отличную службу по охране общественного порядка» яха медалаш йолаш дукха бац кхыметтел районе а. Iаьлийга я. Тешшаме кхоачашду цо шийн дружинника декхар.

Керда даьча цIагIа квартира еннай царна заводо, дика лоалахой, дукха бовза нах, доттагIий ба.

— Сона-м хетац се кхычахьа яь а е кхычахьара хьаена а я аьнна, — йоах Клавдияс. — КIезиг-дукха а тха цIагIа дика-во деча цIенттIара гаргара нах мо оарцагIдоал тхона тха заводе болх беча са новкъостий Мускева Маржана, Варахоева Аьсета, Гандарова Любай, кхы дукххачар дезалаш. Доккха цIей хилар тха цIагIа воI арме водаш. Тхо а иштта, оарцагIдоал царцига дика-во дена моттиг ницсъелча.

Кхыча тайпара хила йиш а яц тайп-тайпарча къамех болча наха а, хIаьта иштта бIарччача къамашта а юкъерча бувзама гIулакхашм. ХIана аьлча, шийн истори, шийн овлаш долаш хIама да из. Уж овлаш да вай дувца ши бо вIашагIтехараш а.

М. ЗАНГИЕВ.

ИРКУТСКИ ОБЛАСТЬ. Хьун промышленноста министерства Iилма-тохкама институтa Iилманхоша Усольски Иркутскии машиностроительни заводий болхлошца цхьана хьаьй Сибирски хьунашка болх бе лаьрхIа йолча машинай сери.

Усть-Удински яхача, йоккхагIчарех цаI йолча леспромхозе керда машинаши механизмаши тахка тIахьийха йола полигон йиллай. Тахан укхаза экзаменаш луш я отходаш йоацача технологех болх беш йола полуавтоматически разделочни линеш. Кхы а хьае лаьрхIа я древесина Iойоассаеш а, цох штабелевка еш а йола мобильни механизмаш, автолесовозни поездаш Iойоассаеш йола агрегаташ.

СУРТА ТIА: хьун промышленноста лаьрхIа техника хьаеш бола автораш, хьун заготовкай лабораторе погрузочно-транспортни сектора заведующи Н. Ковалло (аьрдехьа), инженер-конструктор В. Евсивлеев.

Э. БРЮХАНЕНКО сурт.
(ТАСС фотохроника).

Профсоюзаши культуреи

«Теркам бе—бераш!»

Шоана дагайоагIа хургъя городий улицашка ер тайпа знакаш: «Теркам бе — бераш!»

— Массаза а йой-те вай уж теркал?

Вай берригa мохк оагабаьб перестройко. Социально-экономически хувцамий маIан да хьокхамий дукхалгара дикалан овсарленнеи теркам тIабахийтар, къахьегамах хьахинначунга хьежжа мах оттабар, — из дерригa библиотечни гIулакха а доагIаш да.

Сенга доаладир вай балха дикала лехамаша?

ТIагIолла, яьй алийта еш хинна мероприятеш ца эшалга кхетадаьд. Шин шера планаштеи отчеташтеи критически тохкам баьчул тIехьагIа, из кхоачамбоацар дикна дIадаккха вIаштIехьдаьннад тха. Тха девиз а хинна дIаэйттад ленински ер дешаш: «Селханарча ден гIалатий тохкамо, тахани кхоанеи гIалат цадовла новкъостал ду вайна».

Шийца дукха кердадар дахь перестройко. Дукха деш а да. Бакъда, халахете а, ца деш дусар дукхагIа да. Масала, тхо декхарийла да массови библиотекай балха керда формаш йовза а, Iомае а, из опыт йоаржае а. Iомаде фуд?

Халахете а, республика берий библиотекий практике хозрасчетни, е тайп-тайпара маьхах гIулакх ду формаш юкъейоалаяра деш хIама дац, тха методически балхаш дезаш дукха школашкара хьерхархой боллашехь а. Республикера берригa библиотекараш, профсоюзни бараш а тIехь, тха обзораш шоашка хилар ловш бар.

А. П. Гайдара цIерагIча республикански берий библиотека методисташа арайоах «В помощь самообразованию библиотекаря» яха бюллетень, «Проблемы общения самообразованию библиотекаря» яха бюллетень, «Проблемы общения в руководстве чтением» яха вIаши информацеш эца республикански ди а дIадихьад.

Берашца бу библиотечни болх кердабаккхара, хIанзарча боарамагIа из дIаоттабе, библиотекарий творчески низаш сомадаха гIерт тхо. ХIара семинарах книжкашта массови пропаганда яра кердача формага хьож: е «премьера», е «герга истол», е «читательски преми хьожаеш». ТIаккха хов методически балхаша лу пайда а, уж эшаш да е дац.

Из, иштта ала мегаргдале, лэкхера перестройка е гIортар да. Цох хула пайда малагIа ба?

Шелковски районе берашца болх беча методиста Хайбулинас «Мишта хила веза библиотекарь?» яха районни семинар - дискусси дIайихьар.

Духхьара болх эргабаккха безарах къамаьл хилар 1987 шера Наурски ЦБС болхлой семинаре. Дийцарех цаI дар — мехка яьржача перестройка дIадеххача бесса библиотекий балха стиль, формаш, методаш эргаяьха тоае езаш хилар. Цул тIехьагIа шин шу дIадаьннад, гуш да кхоачамболлаш цох хьахиннар а: массови болх дукххача хана денз лелабеш хиларах мероприятеи репертуар шеръеннай: шоашта дезаденнача гIулакхий 12 клуб, тайп-тайпара месячникаш. Масала, Савельевская яхача станицерча библиотекара Ибрагимова Лаузай оамал а хинна дIаэттад литература пропаганда еча театрализованни элемент юкъейоалаяр.

Ховш да, берригача мехка масштабех вай хьанийцача, отчета цифраш гулъю болх хIанз а беш болга. ДикагIчарна юкъе дикагIъяраш мара яц шоай балха стиль хувцаш, книжка дешараштa фу эш, из ше миштав хьожаш. Книжкаш дешарий ловций а, царна хетарий а тохкам бича хов уж шоайла мел тара бац.

Цхьаькха кхоачамбоацар да тхона дIадаккха цамогаш. Цхьаболча библиотекараша уж мероприятеш дукха е а гIерташ, царех хьахулачун уйла яц. Масала, Урус-Мартановски района Грушово яхача № 18 йолча филиале укх тайпара сурт дайра тхона: бIарг тIаоттача социалистически декхараш хьалтеха доахк. Книжкаш дешараш — 1600, книжкаш дIадалар — 3200, беседаш — 32, обсужденеши конференцеши — 150, литературни сайренаш — 4, утренникаш — 2, устни журналаш — 2, книжкай выставкаш — 30, обзораш — 30, диспуташ — 3, къахьегама листокаш — 32. Ерригаш а 250 массови мероприяти! Мишта теша веза цох? Цу тIа а, плана тIа 150 конференци хилар чIоагIдеш а дац. Теша хала долаш да «Къона атеист», КИД, «Хургвола бIухо» яха кхо клуб хилар а.

Методисташа дIадехар кIезигагIа да: бетта цхьа йоккха мероприяти мукъагIа яр.

Халахете а, массадолча кхоачамбоацараштa бехке тхо тхоаш мара доацаш дац. Иштa хилча халагIа да уж дIадаха.

Балха дика форма а лаьрхIа Культура министерства Коллеге къоабалдаьдар дезаденнача гIулакхий клубаш хьаяр. Амма, библиотекаштеи, дешара залаштеи мегаргйолаш помещенеш ца хилча клубни форма пайдана яц.

Вай республике библиотекашта эшачун йоакхо еш а гац тхона-м.

Укх тайпара факташ йолаш я: Экажкъонгий-Юрта берий библиотекан хьаденнадар кирпишкаца облицовка яь, шитех даь цIа. Культура отдела заведующена ца ховш хиннадац из 2000 книжка дешарашкара а даьккха из аптекана дIадалар. Из керда факт я. Мишта дергда хьаькъал долашагIа, дукхагIа дийша, литературас тешаме хилара кхетам лургболаш, шоай заман халонаш дIатIаэца могаш, къона тIехье кхувргйолаш, нагахьа санна Экажкъонгий - Юрта библиотека, маьра йоI санна, хьалхагIа кIора лелабаьча цIалга чу хилча? Назране я № 6 йола филиал. Нах чубахача цIен цхьоалагIа этаж яр цо дIалоацаш, хIанз цунга тIаьда, грибокаца бIехбенна общежите ткъам ба. Книжкашца Iалашо яр республике эггара лохагIа да укхаза, хIана аьлча уж вардол.

СурхотIа лакха карт йолча наьха цIагIа уллача берий библиотеке кхача атта дац: тIаьда йолча хана хотта чукххухьаргбоацаш бераш чудитац. Перестройках дувцалга а йий 2 библиотеке мара телефон ца хилча, 19 библиотеке дешара зал яц, 10 библиотека хIаране 25 квадратни метрал кIезигагIа моттиг дIалоацаш я, хIаьта 7 библиотека доалахьарча сектор чу ухк.

Из сурт да Назране. Кхы дикагIа гIулакх дац Шаьла районе а. Дукха ха йоаццаш новкъостал дехаш яр Грозненски района Къаьнача АтагIара Центральни берий библиотека. Из чуйола здани, Экажкъонгий - Юрта санна, аптекана дIаеннай. Аптека дIаараьнначул тIехьагIа, здане чу хьачуйоалае кийчъеш я боккхийчар филиал. Тхона йовзаш я, цхьалха кирпишк а юллаш етта, оагIоръяьнна латта боккхий барий библиотека. Из здани боккхийчарна унзара лоархI, хIаьта бераштa-м мегаргъя, аьнна хет. ТIаккха мишта хул из?

Городашкара берий библиотекаш шоайла 2,5 километр гаьна яда еза. Аргуне, уж вIашка оза безам болаш ба. Аргуне 5 юкъерен, 1 юххьерен школаш ма йий 5335 дешархо а волаш, хIаьта цхьа библиотека школаштa уллув хургъя, аьнна ехха ханаш чакхъяьннай, горисполкомо цу хьакъехьа тIайица соцам боллашехьа.

Ишта да хьахулар а. Цу духьа республике гIолла хьежача дешарий хьокхам эггара лохагIа ба укхаза. Из хилийта йиш йоаца хIама ма дий. Тхо духьала да библиотекаш вIашагIтеха цхьа библиотека яра. Городе цхьа библиотека хилча, 46 процент бераш мара книжкашта юкъеозалургдац. Юхедисача бераша мичахьа дешаргда?

Берий библиотекаш профсоюза яц. ТIаккха Назрановски «Электроинструмент» завод, цун трикотажни фабрика, Аргунски ЦIенош хьалду, дулха комбинаташ, цун шекара завод яхараш морча йоккхача предприятей кулгалхой, болхлой бераш деций цу чу книжкаш дешараш, вахар Iомадераш? Цу предприятей кулгалхой, профсоюзий дог лазац-хьогI шоай бераш, болхлой бераш хаоттам во, эттача берий библиотека чуйолча цIагIа чу ца битарах, берий библиотекех цаI кIора чулоаттабаьча цIалга чу йилларах, вокхазахьа варденна книжкаш довш латтарах? Культура районтделашкара берий гIулакх тоадар хьадеха, нагахьа районтделий низ, таро ца кхоаче, къона тIехье хьалкхееча новкъостал де йиш йолаш бац-хьогI уж?

А. И. Герцена яздаьд: «Книжка — из цхьан ноахало вокхан юта духовни тIехьале я, леш воаллача къоаночо ваха дIаволалуча кхувшвоагIачоа ду хьехар...»

Воай берашца бе-башха а доацаш хIана хул вай, доккхагIдараш?

Н. БУБНОВА.

IАЗАПА ШЕРАШ ДАГАЛУВЦАШ

Сталинизма къизача Iаьдало вай мехка халкъашта тIалоаттадаьча Iазапах, харцонех кIезига яздаьдац вай кепайоазон тIа. Цу бирсача ханара вахарах дувцаш хIанз доахаш да керда фильмаш, романаш, стихаш, спектаклаш, кхыйола произведенеш язъю. Цу гIулакха хийцца паргIато вайна еннаяц укх тIеххьарча хана мара, мехка шерра демократизацеи гласностеи хьалаш вIаштIехьдаьхачул тIехьагIа.

Сона сайна-м дукха хIама хац цу гаьннарча шерашкарча вахарах, бакъда са нанна, цун ханара болча наха дика дагайоагIа из бирса ха, мехках даьхача бIарччача халкъаша лайна бала, хьийга хало, царна тIалаьтта къиза Iазап. Цудухьа, са дувца безам боагIа цу халача шерашкарча сай наьна вахарах, хIана аьлча, майрра нийсде йиш я из СибарегIа Iодахийтача дерригача халкъий вахарца, цун цхьанне дари берригача арабаьхача наьха дари вIаши къоастаде йиш йоацандаь. Цхьабакъда, дукха деха дийзар са цунга, 1-ча группа инвалидага, цу къизача шерашкарча шийн вахарах цо дувцилга, хIана аьлча геттара хала дар цунна дерригa дага а лувцаш, шедар юха а юха а кегаде, хIаьта а кхоачашдир цо шийн йиIий, е вешта аьлча са, дехар. Доккха са а даьккха, дIадоладир нанас шийн дагалоацама къамаьл:

— Хала яр Сийлахь-боккхача Даймехка тIом лаьтта ха. Низ бола, хьинар дола къонахий, кагий нах фронте бар, цIагIа бисараш дукхагIча даькъе бокхий нахи унахойи, хIаьта царна уллув отта кхалнахи кхелеташи мара бацар. Дуачоа а молачоа а геттара къе ха яр, цхьабакъда, еррига уж халонаш эшайора наха юкъе чIоагIа барт-безам болаш, вIаши оагIув хьаллоацаш, эшачоа гIо деш хиларо. Ялата, сома, беша хьалкхееча хIамашта чIоагIа беркате денадар 1943 шу, геттара дика хьийкъаяр цу гурахьа хьажкIаш, ялат, цудухьа Iанна тхоашта яа а фронте болха тхоай юртахошта дIаяхьийта а шортта кхачан продукташ Iалашъе аьттув баьннабар, мехкара лоахкаш бар моастагIий. Наьха дегаш гIоздоахаш дар из дерригa а. Цхьабакъда, дукха хулар наха бохамаш а — дуккхача юртахой коашкарташка таьзеташ латтар, «Iаьржача кхааша» уттадаь. Цу шера Iалаьмате дукха атагIой бахар фронте шоай лоIамагIа. Оаха, кхувш доагIача мехкараша, тхоашкара совгIаташ кийчдаьдар, фронте болхачарца дIадахьийтара. Фронта гIо дара цу тайпара совгIаташ кийчдора ерригача юрташка а. Из-м берригача мехка гIолла а деш хIама ма дарий. ХIара цIагIара хIана вац, аьнна, саг вар тIем тIа ваха — мар, воI, да е воша. Мехка кхелаца айхха ювзаенна яр вайнаьха кхел а.

...ХьатIаэттар 1944 шу. Массаза санна дIайодаш яр ха. Чанхбаьлар — январь, юкъекхаьчар февраль бутт а. Цхьаккха белгало яцар кастлашха наха бохам ма хургбий, аьнна. ЦIаьхха, мичара баьхкаб а ца ховш, тIатIа дукхагIа а хулаш салтий лела болабелар юрта гIолла. Лоамашка маневраши учениши е, аьнна, доаладаь эскар да из, яхаш, хабараш арадаьлар наха юкъе. Хьанна дага дар уж тха доакъазалла укхаза боалабаь хинналга? Цудухьа башха цу гIулакха сагото еш цхьаккха саг а вацар юрта.

Шоаттдийнахьа, 19-ча феврале тхацига енаяр са йоккхагIйола йиша Жарадат. Мартан тIа маьре яр из. ЗIамига ши бер дар цун, зIамагIдар ага чу а уллаш, цу тIа ше кхы а берах яр, цудухьа ше метта йожалехьа шийна гIонна со дIайига, аьнна, енаяр из. Са цу хана 14 шу кхаьчадар.

Iурре гIоттаяь 22-ча феврале новкъаяьккхар тхо шиъ тха нанас Маржана. Оалхазар отаре йолча базар тIа гIолла гIаш даха дезаш дар тхо Мартан тIа. Дикка ха яьннаяр ази йишаса гIаш из никъ бу. ЗIамига йолча сона-м атта дар, бакъда, геттара воча хьале кхаьчаяр Жарадат. Цун ираза дарий а хац, говр-вордаца воагIа цхьа зIамсаг а кхийтта, цо дIадигар тхо цIагIа чукхачалца. МаьркIажа ха яр из.

ШоллагIча Iуйрийна сецца, 23-гIа февраль дар из, машинникъ тоабеча гIо де эшаш ва, аьнна, дIавигар йиший цIенда. Цул тIехьагIа дукха ца говш хьачубаьхкар салтий. «Хьагулъе катехке шоай хIамаш», аьнна, фусамашкара арадаьхар тхо — юрта биса бокхий нах, бераш, кхалнах.

Мартанхой колхозни отара кIал хьагул а даь, бIарччача кхаь ден-бус доагIадир тхо. Iаьдалца барта дахача санна, наха духьалдаьлар Iалам а. ЙIаьххача Iан замалахьа хоза лаьтта «хаоттам телхабар, сигалара цахаддаш IотIаделхар лоа, шийла яр ара. Шелоно гIорадаьдар бераш, шелденна а моцало кIалдита а дар тхо дерригаш а. Да-нана долча АтагIа дIайохийтаялар со, аьнна, аз даь дехар аьттехьа а дитанзар салташа. Шоашта тIакхаьчар фуд ца ховча наха вIалла дага а дацар шоаш гаьннарча СибарегIа бахийта лаьрхIа хьагулбаьлга. «Студебеккер» оалаш йола американски машинаш хьатIа ца йоахкалуш гоадаь хиннадар тхо цу кхаь дени буси, ДиълагIча дийнахьа цу машинашца станце дIа а дига, хьайбаш дIа-хьа кхувлача вагонаш чу а кхайса, новкъадаьлар тхо, тхоаш мича, малагIча бахьана, фу бехк болаш дуг а ца ховш, хIаьта из хатта вухьаш, лоархIавеш цхьаккха саг а вацар.

Хала бар оаха бихьа никъ. Вагонашкара дукхагIбола нах, къаьстта бераш, кхелхар, моцало кIалбита. КIеззига жури цхьа гали хьоари хьанийцадар са йишас. Тхоашца болча нахаца камаьрша из декъаш цхьа таро йир оаха, хIаьта меца бараш бIара а хьежаш хIама мишта дуалургдар тхога? ТIеххьара а дIакхаьчар тхо цу гаьнарча мехка, — доккха са а даьккхе, из хала ха дагалувцаш соца ца луш шийн бIаргех Iоуха хий дIадаккхар дех сога нанас. КIезиг-дукха сабардаьча гIолла юха а дувца йолалу:

— Вагонаш чура Iодоахаше а духьалбаьхкача наха соалозашца гонахьа ядача колхозашка дIа-са дигар тхо, цхьацца йолча фусамашка дIатардир. Нана лайла—цу фусамий а, ма даькъазъяьнна а яр-кх уж. Эрз тIатилла, цхьан цIенолгах яь фусам яр тхона кхаьчар, чухьа геттара шийла а йолаш, узбекаш чубаьха я йоахар из. Моцало, шелало кIалдита, кIаьдденна тхо цхьацца хIамаш тIа-кIал а тайса набара Iолийтар. Iуйрийна хайра тхона тхоаш Казахстане кхаьчалга. Алтаж яхача юрта Iо а даьхадар.

ШоллагIча дийнахьа кIезиг-дукха кхалла хIама а яхьаш чувера тха лоалахо узбек. Хьалхе денз шоаш кхерабаь хиларах дийцар цо. «Шоана хьатIабоалабераш адамаш дуа нах ба, — царех лоралелаш» яьха хиннад царга. Цудухьа дикка ха яьлча мара тхоца айхха бувзамаш а товсанзар цар. Шоаш башха дика бахаш беце а шоашка дар камаьрща декъар цар тхоца. Цу ханара тха керттера кхача бар комбикорм. Ха дIаухаш латтар. Даьх-наьнах сагото йора аз, уж мичаб ца ховш. Уж лаха араяла а вIаштIехьа дацар, хIана аьлча, лоаллаха уллача юрта ваха а тIехь бокъо яцар тха, массанахьа а санна тхона тIавилла комендант вар. Са ираза цу балха тIа оттаваьр Шаьлара Мунаев Зоврбик хиннавар. Цо Iалаьмате доккха новкъостал дир сона дай нанеи лахара. Цун хьехамах массе моттигашка каьхаташ яздир аз. БIарччa ши шу даьлар аз из къахьегаш. ТIеххьара а КъулбаседаКазахстански области Шемонаихински районера хоам бера сога, цигарча комендантагара Дукузов Ширванегара, са дай нанеи МадаевгIар цига бахаш а ба, царца цхьана са даь вежарий а ба, аьнна. Каьхатаца цхьана яр цига дIаяха бокъо луш йола пропуск а. Бакъда, се новкъаяла юхьаш яцар со. Гайна-ганза са нана тIехьаера сона, кхойтта ден-бус хала никъ а баь, цунца дIа а яхар со. Дийна мел йолча хана бицлургбац сона даьх-наьнах дIакхета сайна гIо даь бола сай юртахо Дукузов Ширвании шаьлахо Мунаев Зоврбики.

Колхозе болх беш бар са дай нанеи, со царна гIо деш яр. 1947 шера тхо долча хьоашалгIа баьхкар Богатырево яхача юртара кагий нах. Царна лаьрхIа сакъердам оттабир. Ала деза, хала ха хинналe а, наха эшаш дараш дукха хиннадале а, каст-каста хулар цу хана сакъердамаш, ловзараш, хIанз-м бокъонца цIендаь дIадоаккхаш ма латтий из гIулакх. Иштта гулденна дагIача вайзар сона хьа да, раьза а волаш цунга дIаелар со тха дас.

Халонаш дукха Iаьшай оаха Казахстане, цхьайолча хана яа йоархIаши нитташи мара хIама а йоацаш, цхьабакъда геттара мерза Iийнад цигарча нахаца — казахашца, узбекашца, татарашца. ХIанз-м сона хоалуш а яц наха юкъе цу ханара из мерзо. Тха лоалахой мари сесаги Федори Дашаи хьа даьца чIоагIа доттагIал тосаденна бар. 1960 шера тхо цIадахка кийчденнача хана геттара чIоагIа Iойийлхар Даша, шо хIанз дIадахача оаха фу дергда, вежариййижарий санна ма даьхадий вай, яхаш. Бакъ а долаш, Iалаьмате хала вIаши къастар хилар тха. ХIанз а тIехь боча леладу аз Дашас сайна дагалоацама совгIата денна кадаш.

Дувца дукха да, цхьабакъда хиннараш юха а юха а кердадоахаш, дагалувцаш дувца сона чIоагIа хала да, дог чIехк уж хIамаш дагадехача. «Халкъий тхьамадас» а цун гIончас Берияс а наха тIалоаттадаь Iазап, къизал йолчa бесса хьагуча а йоаккхаш, цунна вий кхайкаяьча Н. С. Хрущевна баркал яхаш я со а са ханара мел бараш а. Цун хьинарца а хьалхленца а меттаоттаяьй вай хьамсара Нохч-ГIалгIайче, вайнаьха бокъонаш, гIалгIаштеи нохчаштеи паргIато еннай.

45 шу кхаьчад укх шера вай мехкара Iодахийтача дийнахьа денз. Лайна Iазап, халонаш, хьийга бала, шелало а моцало а дIабихьа гаргара нах цхьаккха дича а бицлургбац вайна, дицлургдац, вайх фуннагIа дийцадале а, кIаларчар даь дола вежарашхара интернациональни гIо-новкъостал, кIалбисарий оагIув цар хьаллацар. Са дега чIоагIа вас ю наьна дагалувцамаша, цо лайнача халонаша. Иштта хет мотт сона хIаранена а.

Кхы цIаьхкхазза цхьаннена тIа ма кхоачалда иззаморг.

А. АРСАМИРЗАЕВА,
СССР журналистий Союза член.

КИТАЙСКИ ГIИШЛОНХОЙ ВЛАДИВОСТОКЕ

Далянь яхача китайски городерча гIишлон-конструкторски компанеи «Дальморепродукт» производственни объединенеи викалаша кулгъяздаьд. Владивостоке чкъаьрахошта баха цIеноIш дара йолча контракта. Хьалхарча цIен фундамент дIайолла лаьрхIад укх шера бIаьсте. ГIишлон материалаши техникеи Далянера Владивостоке хьакхухьаргья «Дальморепродукта» кемаша. Дерригa гIишлон балхаш — фундамент дIайоллаpгара квартирашта отделка йирга кхаччалца — китайски болхлоша дергда.

— СССР внешнеэкономически бувзамаш дегIаахара тахан цIенхашттара баргала хинна дIаэттай согласованийи утвержденийи дукха лагIаш дола бюрократически система, — аьлар АПН корреспондентаца ше къамаьл деш компане генеральни директора Ченг Гуангжуня. — Цхьабакъда, Советски Союзе долаш тхона дайначох, дунеи халкъашта юкъера бувзамаш дIатовсара наькъа тIара духьаленаш йохаеш латт перестройко. Масала, оаха тоъал оперативно кулгъяздир «Дальморепродуктацарча» договора, гIишлош хьалйирца дувзаденна дерригa керттера дешаш Владивостоке дийцар.

Китайски гIишлонхоштеи советски чкъаьрахоштеи юкъера шаккхе даьна а пайда боала контракт — социальни экономически йоккха проблемаш къоастаеча вIаши цхьана гIулакх леладара дола масал. Иштта, «Дальморепродукта» хьалхашка, дуккхаш миллонаш сомаш пайда цо ийбешше, инвалютни счет шийн йоллаше, цIенхашттара фусамий проблема латтар. Керттера бахьан — Гаьнарча Малхбоалеи гIишлон индустри эсала дегIаеналга, болхлой кулгаш цатаар. Цунца цхьана, Китае кхыйола проблема — нах сов дукха хилар.

Чкъаьрахойи гIишлонхойи сотрудничествал совгIа шаккхе а оагIонашта пайда боала бувзамаш кхы а дукха да Приморски крае. Масала, аренда кIийлен тIа укхазарча кхашка къахьегаш ба КНР-реи КНДР-реи баьцадаараш леладераш. Укх бIаьсте царца хургба Вьетнамера ахархой а. Цу мехкашкарча къонача болхлоша къахьег гIишлон индустре предприятешка.

Ан. ИЛЬЮХОВ,
АПН собкор.

Историе оагIош

Кавказа проконсул

(Инстедоалар. Доладур укх шера 11 апреле араяьннача номер тIа).

Тохкамхоех цхьабараш ала гIерт инарал Ермолов дIаваккхара бахьан цо декабристашкахьа озабезам барах латт, нагахьа санна уж когбаьннабаларе цох шоай лидер ве цар безам хиннаб, ала. Хинне а из ишта хиннадац ала йиш яц, бакъда, Ермолов дIаваккхара бахьан из мара хиннадац оалаш санна мара. Декабристаша леладер цо хьаллоацаш хиларах шек воаккхаш да къайлагIча обществах Ермолова дийцар. Царгахьа озабезам мишта бергба цо, нагахьа санна Ермоловна уж порядкаш хьахулийта система а йоацаш, алхха «оамалаш» а «порядкаш» а мара гоама ца хилча? Цудухьа пачхахьа зе де тарлуча хIамаех дувцача хана Ермоловна дагалаттараш алхха инарала уйлаш я. Россе пачхахьа Iаьдал лорадаь ца Iеш, помещикаша ахархошта доал делга а Испане королевски Iаьдал лораде а кийча ва из. ХIаьта революцех бунт мара оалаш хиннадац цо: «Азе вахаш вола саг хиларах тарра, бунтех дувц аз Шуга, хIаьта Оаша, Европе дахача дийшача наха, бунт яхача деша меттел революци яхар мара алац. Сона хац из дош бочагIа хIанад?»

ФуннагIдале а, 1825 шера 10 августа пачхахьа Николай I Кавказе бахкийтаб инаралаш И. Ф. Паскевичи, Д. В. Давыдови. Царна тIеххьа цига кхаьчав керттерча штаба начальник Дибич. Наместнико юххера а кхетадаьд деррига: «Къаеннача Ермолова юхьа тIа сиха хувцалора эгIазвахар, вохар, кхеравалар. Цун бордаш цIаьхха эгадоладелар, бер санна цхьаккха хIамах эхь а ца хеташ, чIоаггIа велха волавелар из: «Дибич са моастагIа ва... — йоахар цо, — соца фуннагIа а хила тарлу»... — дагалувц из цу хана бIаргавайнараша.

Цу драматически минуташка фу дагадехар-хьогI цунна? Хетаргахьа, цунна дагадеха хургда итт шу хьалха Кавказа проконсул а ваь воагIача хана Новочеркасскана юххерча заставе казака ше даь таIазар. Бахьан? Ханнахьа говраш ца хувцар: «Кибитка чура ара а кхоссавенна, карта баьгIа хьокха а баьккха, урядника букъа кхозза балийтар цо. Цул тIехьагIа говра тIа а хайна дIайиккхар». Шийга кавказски гIулакхаш хьалуча хана Кавказе дахача халкъашца сов къиза ма хилалахь яьха «дог кIаьда воккха саг» Ртишев дагавехарий - хьогI цунна?

Цо яьхар динзар Ермолова. «Аз ца дер хьан дергда аз даьр хьан, дохадергда» яха уйла хинна из Кавказ сихагIа карайоалае гIертар. ХIаьта цул тIехьагIа итт шу даьлча пачхахьага Iокадар из: «Хьа Императорски Сийлен Сайх Хьа тешам боллал ираз ца хинна со шек ва, керда вайтача сага укх мехкара гIулакхаш корта болаш леладе вIаштIехьдаргхиларах. Хьона дIахо а гIулакх де сай таро йоацилга гуш волча аз Хьогара дех Кавказски корпуса командовани ечара дIа ца ваккхар...».

Укхаза цхьа хIама белгалдаккха деза: Ермолова вувцар Паскевич ва, хIаьта цо лоаман юрташка бахача мискача наха, хьалхагIа санна низаш а ца деш, дIадоладир ший гIулакх. Нагахьа санна «Ярмул» воагIа яхаш бераш кхерадеш хиннадале, «Паскач» яхаш царех цIераш техка болабелар лоамарой. Тахан а тIехьа Нохчийче нийслу Паскач яха тайпан цIераш йола а нах. Паскевича сийна даь да из. Е «Сипсо» — инарала Слепцова сийна.

Цхьабакъда, Ермоловна ховш хиннадац ше пачхахьага каьхат яздале 9 ди хьалха ше наместника гIулакха тIара дIавоаккхилга дIахайтар пачхахьо Дибича тIадилла хиннилга. Шийна доккхий хIамаш карагIдаргхиларга догдоахаш хинна Ермолов бийса яхачул тIехьагIа Тифлисера дIаваха везаш хилар...

* * *

Инаралах Ермоловх дукха яздаьд. ЧIоагIа, денал дола бIухо, цул тIехьагIа полководец а санна историена юкъевахав из. Цхьаькханена мукIарал де деза ха а хьатIакхаьчай — цунца цхьана из хиннав къиза сатрап а.

Тамашийна дале а, Кавказа наместник волча хана вай автономни республика территоре тIа цо леладаьча гIулакхех официально духхьал дикагIча оагIорахьара мара дувцаш дац. ХIанад из ишта? Тахан вай гуччахьа дувц Сталина, Маленкова, Кагановича, Бере, кхыча «баьччай» бIехача гIулакхех, цар къизалах, цхьанна хIаманна бехке боацача нахага, бIарччача халкъашка цар бенача балах. ХьалхагIа халкъа моастагIий лоархIаш хиннараш IоцIенбу. Бакъда, Ермолова Кавказе оттадаьча туржаIах, миснача наха духьала цо лелаяьча къизалах долаш дар дIаала лоархIадац.

Перестройка дIайолаялалехьа цох дош аьннарех диссиденташ лархIа тарлора. ХIаьта бакъдар вай дувце. Кавказе даьхача къамашта духьала Ермолова лелаяь къизал къайлаяхьа йиш йолаш мичай. Бакъда, цхьабольчар цох лерхI туземни халкъаш кхетаде, нийсача наькъа тIа даха гIерташ даь хIама. Хьанна эшаш да истори цу тайпара юхмаччахьа доахилга?

Кхы де хIама доацаш шоаш бисача, наместника оагIув хьаллувцараша дувц, Ермолов прогрессивни уйлаш йолаш хиларах, декабристашца а Грибоедовца а бувзамаш долаш хиларах. Цу тайпара бувзамаш хиннад. ХIаьта Ермолов ше массаза хиннача тайпара «Яшка», вешта аьлча, тийшача балха да волаш вусаш хиннав.

Ший доттагIий а ше ца везараш а тешабе гIерташ, къавеннача Ермолова язду, 1825 шера 14 декабре Петербургерча Сенатски майдан тIа хиннача событешца цхьаккха тайпара гIулакх доагIаш ше ца хиларах: «КъайлагIарча обществас леладер дезаш вац со... ХIана аьлча, дика гIулакхаш къайлагIа де деза яхача хабарех ца тешшал Iовдала ва со».

ХIаьта цул а хьалхагIа, ший новкъост хиннача, пачхахьа императора статс-секретарага П. И. Кикинга цо язду: «Со дага ма валла, цу Iовдалча йоахарех ма теша, со бахьан долаш цIийвала везаргвац хьа».

Алхха укхаза бакълийна Iац Ермолов. Закревскега цо язду: «...Гишпане бIу гIеттаб, цунна тIехьадаьннад халкъ, хIаьта королагара деха доагIар-цунгара низагIа хьаданкха гIерт. Ма тоаденнад гIулакхаш! Ма да цунга яздаь каьхаташ! Iаьдал хувцаделча а керте хила везачох во хIамаш дувцар во гIулакх да. Мохк хIалакбар санна хIама да из. Алал сога, из беррига гIурт эрсий газеташ тIа шуга кепабетта яхар малав? Воча хIаман тIехь кхычарел тIехьадисар кхер шо? Уж тайпара кердадараш кхычарел тIехьагIа вайна дайзача а мегаргдар, цар, кхетадеш ма хиллара, вайцига хIама хувца йиш еце а. Къоначарна сенна эш уж... ХIаьта вай французски газет кхы а дикагIа да: цо кепачехай королевски присяга, из эрсий меттала яьккхай «Инвалидо».

Кхы шаьрагIа а кхы чIоагIагIа доашхаш а мишта аргда!

ХIаьта Ермоловнеи А. Грибоедовнеи юкъерча бувзамех аьлча, уж хаьдад инарал волчча бесса вокханна дIавайзача... бIарччача халкъашца цо лелаю къизал дIаяйзача. ВIаши къастача хана поэто а инарало а даьр фуд аьлча, из да тIагIоллара «хоза хабар дувцар». Александр Сергеевича Кавказа проконсул хинначох аьннад «дIадахача бIаьшеренера саг» ва из, хIаьта Алексей Петровича: «Со валарга хьежаш ва Паскевич... ХIанз кхыметтел Грибоедов а ва цунна гIулакх деш, Петербурге цо кхухьийтача каьхатий стиль тоа а еш».

Вахача - лелача а Ермолов бIеха саг хинна хиларах ца салаш Iе йиш яц. 1819 шера Тарке Аварский Ахмед-Хан вохаваьчул тIехьагIа цунна езаеннай татарка Сюйда. БерагIа а йолаш Тарке шамхала сесаг йолча йитай цо из. Вокхо кIаьнк ваьв. ЗIамига воллаше Россе дIавигийтав цо из, наьнагIа а ваьккха. Цул тIехьагIа Ермолова бIарг тIаэттаб Тотай яхача акушинкана. Маьрагара хьаяьккхай цо из. Цо баь къонгаш шийна битаб инарала, хIаьта йоI Тотайна дIаеннай...

Къизалах ког гIортилга еча инарала Ермолова ортодоксальни политика кIийлен тIа хьахинна мюридизм Кавказе тIа-тIа чIоагIлуш латтар. Нохчийче а ГIалгIайче а шоай лоIамагIа Россена юкъеяхара хьакъехьа акт оттаьчул тIехьагIа, цун бехкагIа итташ шерац бIаьхбелар Кавказе лаьтта тIом. Кавказски халкъашта духьала Ермолова харцахьара политика лелаяьецаре дукха а хьалхагIа вежарий хила йиш хиннача халкъаша шоайла тIом бора. Червленни, Новогладовски, Старогладовски, Щедрински, Курдюковски станицашка баьха нохчашца вошал тесса казакаш а нийгIар. 1708 шера Апраксина даьр цул тIехьагIа 120 шу даьлча парх, аьнна, дохадир Ермолова. Юха а михьара баьлар вежарашта юкъера тIом. ХIаьта революци хинначул тIехьагIа мара шоайла гаргабаха болабаланзар уж. Тахан цу а кхыча а станицашка бахаши болх беши ба дукхача къамех бола нах. Гуной тайпа а долаш да.

...Городе Грозне политически просвещене ЦIенна духьала латтар памятник. Лакхача постамента тIа яр бюст. Лома корта, лоIам болча сага юхь, вIашказза бIаргацIацIкъамаш, бирсо бIарахьажар. Из вар Ермолов Алексей Петрович.

Шамал есаралла вига 50 шу дизара сийна 1909 шера 25 августе оттадаь хиннад памятник. Инарал А. П. Ермолов укхаза вахарах а цо болх барах а дувцаш чона плита хиннай. Цхьабакъда, 1922 шера, город Грозный Нохчий автономни областа чу ца йодача хана, шоаш художественни маьхале йоацаш дале, пачхахьаштеи царна чулаьттараштеи оттадаь памятникаш дIадахара хьакъехьарча Ленина декретага хьежжа, горсовета решенегIа Ермолова памятник дIадаьккхадар. Белгалдоаккх аз, Грозный цу хана ше къаьстта административни единица хиннай, хIаьта цига бахаш кIезига нохчий а хиннаб.

Коммунхоза кхий чу Iокхесса хиннай бюст, хIаьта цу хана халкъа образоване областной отдела заведующи хиннача Ошаева Халида, тIехьагIа цох хилар цIихеза йоазонхо, дехарах, памятник дIаделар цун ведомствана. Ошаева указанегIа из дIаоттадир краеведчески музее.

Кердача тиранаша — Сталина а Бере а Казахстанен Средни Азеи низагIа Iобахийтар нохчийн гIалгIайи 1949 шера Бере указанегIа Ермоловна хьадир керда памятник, хIаьта Грозне центре Iоа оттадир. ХIанз цига чона кхо плита оттайир. Царех цхьанне тIа да Кавказа проконсул хинначо аьнна дешаш: «Се россияниш хиларах йола уйла цIаккха йицлац сона». Вокх оагIорахьа — Ермолов волчча тайпара шийна ца вовзача хана А. Грибоедова аьнна дешаш: «Патриот, дог-цIена саг...». КхоалагIа плита мича яхай ца ховш дIаяьлар. ХьалхагIа из лаьттача моттиге мраморни улг оттадаьдар. 1949 шера памятник юхаметтаоттадаьча хана фу хиннад-хьогI цу тIа яздаь? Цу тIа хиннад ер дешаш: «Маьлха кIал дац укхал вогIеи тийша болх болашагIеи халкъ» (А. П. Ермолов нохчех). Теркал делаш, ер статья дIайолалуш Бержес нохчех дувцаш аьначун тIара Ермолова хьайицад духхьал уж дешаш. ХIаьта 1949 шера памятник юхаметтаоттаде, аьнна, амар денначар чона тIа даьхад уж дешаш. Иштта аьннад бIарччача халкъах. Къулбаседа Кавказе Советски Iаьдал доаккхача. Сийлахь - боккхача Даймехка тIема фронташка латача хьинаре дакъа лаьцача халкъах. Пачхахьа сатрапа Ермолова лоIамагIанаьха дукхалга диллача зIамига дисача халкъах. Ший Даьхе, ший социалистически Даймохк боарам боацаш дукхабезача халкъах.

ДоагIа а доагIаш хаттар отт: Кавказа проконсула у санна гоама хиннача наьха мехка лоаттаде йиш ярий цун памятник? Ер статья дIайолалуш вай ма аллара, цунна хаьдда жоп деннад КПСС Нохч - ГIалгIай обкома бюрос: йиш яц! Цудухьа дIа а даьккхад из.

О. ДЖУРГАЕВ,
публицист.

ЛЕТЧИКА ЦIЕРАГIА

Дукха ха йоацаш Сунженски района Галашкарча клубе гулбелар дукха нах. Клубе безаме яр. Майрача летчика Костоев Устарха Ширване вахарах, тIема гIулакхех лаьца къамаьл дир Галашкен юртсовета исполкома председатела Арчхоев Исроапала. Цо дийцар Костоев Ширване бера ханара вахар, цун дезалах лаьца, Даймехка тIем тIа из хиннача хана, цунна карагIдаьннача деналерча гIулакхех.

1941 шера май бетта, ше раьза а волаш, ЦIеча эскаре вода из. 1942 шера йистейоакх цо Краснодарски авиашкола, гIулакх деш хул штурмовой авиаце авиаполке, — пилот, летчик, воккхагIвола летчик, звенон командир волаш. Фашистий бIена духьала лаьттав Курски дуге, Черняховске, Эстоне, Латве, Литве, Кенигсберге, Берлине. Командованес шийна тIадехка тIема декхараш тIехдика кхоачашдарах цунна тийннай орденаш: Даьй-мехка тIема II—I степена, «ЦIеча байракха», «ЦIеча седкъан», медалаш: «За взятие Кенигсберга», «За взятие Берлина», «За победу над Германией 1941—45». 1949 шера 6 августа эскаре гIулакхаш деча хана самолетий катастрофе вийнав сийдола Даьхен воI. Рига яхача городе тIема сийленца вежарий кашамашка дIавеллав Ширвани. Ширвани вувцаш къамаьлаш дир Арапханов Иоакъапа, Хашиев Ахьмада, Арапханов Мухьмада, Оздоев Султана, Бузуртанов Ахьмада, Хучбаров Висита, Орцханов ТIахIира, кхычар а.

Сходе хиннача наха мога а деш, тIайийцар Шоссейни яхача улицах Костоев Ширване цIи тилла, аьнна.

Т. ХАШИЕВ.

Доьзол дехьара

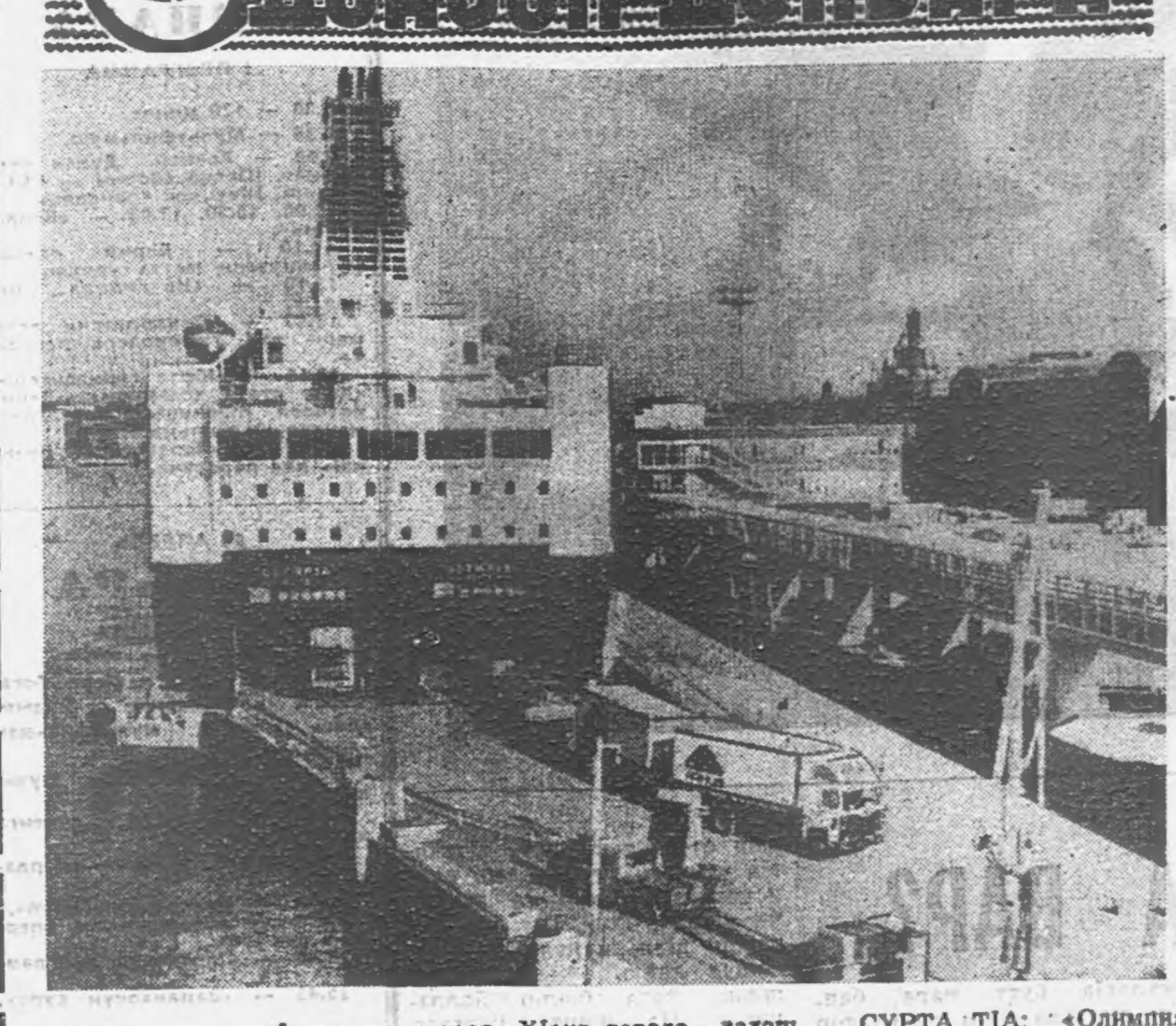

Хельсинки — Финлянде столица хиларал совгIа, иштта йоккха форда порт а я. 1550 шера йилла я из город. ХIанз городе вахаш 493,5 эзар саг ва.

Хельсинки — Москваца вошал тесса я.

СУРТА ТIА: «Олимпия» яха пассажирски паром Хельсинка гаване.

О. ПОРОХОВНИКОВА сурт (ТАСС).

КИТАЯ БОАХАМАШКА ДЕЧА ХУВЦАМИЙ ОПЫТ

Иштта цIи йолаш я «Болхлой класси хIанзара дунеи» яхача журнала шоллагIча номер тIа (март—апрель) араяккха кийчъяь материал. АПН-о цу материала цхьа фрагмент йоалаю читателашта. Корреспондента хаттарашта жоп луш ва исторически Iилмай доктор Виля Гдалиевич Гельбрас.

Хаттар: Китае боахама реформа ярах хьахиннар дайзача, хаттар отт «культурни революце» ишттала унзарен йIаьхъеннеи событеш хиннача тIехьагIа иштта сиха хувцамаш де мишта вIаштIехьдаьннад-хьогI! Цунна гIо даьр фуд-хьогI?, аьнна.

В. Гельбрас: Эггара хьалха из вIаштIехьдаьккхараш-м нах ба — общества эггара хьинар дола, хьаькъал дола грамотни нах. Хьалхара репрессеш хиннача хана дениз 20 шу даьнна дале а китайски лаьтта социализм хьалъяра керттера проблемаш увттаьча 30—60 шерашка хиннача боарамашка хинна идеяш, концепцеш, Iилма школаш, лостамаш мехка дIахо хьош дар. Цудухьа, политически переворотои дукха йола партийни партийни йоацачеи кадрашта, интеллигенцена реабилитаци яри никъ хьабийллар цу идеяштеи концепцештеи. Кхоаненга бода никъ билла болабелар «культурни революце» дегIаухилга соцадаь хилар кхетадаь, шоашта тIаэтта а общественни бала техка нах а боацаш халкъа хьашташта лаьтта, цунна дага доаллар дийца бола бовзаш бола лидераш.

70 шераш чакхдоалача хана халкъа хьал кхы вогIа хила йиш йоацаш дар. Халкъа дуккха а дукхагIболча наьха доходаш баха таро йоацаш яр. Физически дийна болаш биса гIертача миллионаш болча наьха Iалаьмате боккха низ паргIата хьалхьанза баргбоацача кхаьчабар. КНР бахача нахах диъ даькъах кхо дакъа долча ахархошта из паргIато елар хIара ковна йолча подрядо.

«Культурни революци» йолча хана лийца хинна дукха миллионаш бола нах халкъа вахара бала байза, даьхен кхела уйла еш шераш даьха шоаш хинначара кхыча тайпара баьнна, хьаькъал чу бенна цIабаьхкабар из а хилалехьа. Бакъда, царех дуккха бараш физически, моральни кIалбисабар, къзбеннабар. Бакъда, царна юкъе кIезига бар доллача хIамах дог ийккха, тIалаьттача балийво бохабаь. Хетаргахьа, укхаза ший лоархIам болаш хилар дуккхача бIаьшерашка хьайоагIа социальни доал дара юкъе дакъа лацара йола грамотни наьха, къаьстта интеллигенце традици, мохк дегIаахара проблемаш лахара, общественеи пачхахьалкхеннеи хьалхашкара цун бола бехктоккам. Из позици хаьдда йоалаяьяр Сунски хьаькъалхочо фан Чуньяна: «Конфуцианец дунеи йоакхо е волалу дунено ший йоакхо ялехьа, цо ше ираз долаш лерхIац деррига адамаш ираз... долаш хилча мара». «ВIашагIа а кхийтте, дIахьалхашка хьожаш хила!». Яха Дэн Сяопина тIахьехам шерра тIанийцар интеллигенце дерригача мугIарашка.

Хетаргахьа уж лелаш дола низаш хувцамаш хулача хьалхарча юкъан, керттера лоархIам болаш хилар. Цул тIехьагIа дуккхаза бIубелар халкъа хувцамаш толаме хургхиларах, хIана аьлча хьалхарча этапашка йиш хилар вахара божаш латта боарам юхаоза, цул тIехьагIа городеи юртеи къахьегамхой вахара хьал сиха тоаде а.

Хаттар: Бакъда, дувцар духьа дош ала доагIа перестройкана духьале еш долча юхаувзара низах а. ХIанз а дикка йоккха йий цун влияни?

В. Гельбрас: Дерригаш дувца а ца гIерташ, сайна хетачогIа, духьале еш дола керттера низаш дувца хьожаргва со. В. И. Ленина ма аллара, моллагIча обществе ба «уйла еш боаца а уйла е ховргдоаца а нах». Цхьанна консерватизмаца, хIаман бала ца хиларца, шийна чухьаьрча хиларца нийсбе йиш йоацача натуральни боахама тIоа чIоагIа ба. Товарни производства, рынка, бехктокхамечеи хьинаречеи къахьегама, бувзамийи нах вIаши гIулакх, доагIаш хиларен кортамукъалеи, хIамаши Iаьдали долаш хилара культура Китае (боккъалдар аьлча вайцига а санна) хIанз хьахулаш мара латтац. Долаш да, хIаьта дуккхача районашка керттера а да дулхахцIех болча наьха гIулакхаш, моттигера уйлаш, клиентурни тайпара бувзамаш, этатизмаи эгалитаризмаи культурно-исторически традицеш — уж а кхыдараш а данне дац хувцамашта гIо деш.

Бакъда, гаьнна хьалха дIадахараш хинна а Iац перестройка новкъа духьал дувлаш, из никъ халача, кIоагаши гувнаши хургдолча беш ба. Беш бола никъ аттача баккхац дукха ха йоацаш хиннача акцеехи ситуацеехи хьахиннараша а (лаьрххIа номенклатурни даькъан ганьбу тIеххилар. промышленносте тIехьенна балха моттиг хилара нормаш, иштта кхыдараш). Геттара боккха теркам тIабахийта боагIаш да, — хIара шера дукхагIа а — социализма керттера дукха проблемаш теоретически оттаянза хилар.

Хаттар: Iа оттайир «уйла ца ерийи уйла е ца ховрийи», проблема хьалхарча моттиге. Цудухьа, пайдане хила мегар дувцар хьанах да хар. Цхьан, хIаман бала наьха ца хиларах дий из?

В. Гельбрас: Данне а дац, из цхьан хIаман бала ца хилар дац, шоаш зем боаккхаш дайзача хьале хьинаре гIулакхаш деча нахах да. Цар гIулакхаш стихийни, цкъаза гIайтта хул. Кхычарна юхе уж дукха ба, цунна еш йола воздействи чоалхане я. Цох бола керттера кхерам ба общества уйла еш бола, кхыметтел политически хьинаре бола нах а шоашта юкъе чуоза ховш уж хилар.

БIарчча хьанийцача перестройка нийса дIадолха гIулакхаш хьахул тайп-тайпарча лостамашка даржаш дола тайп-тайпара низаш вIаши кхохкадалароца. Хадданза хувцалуш ба кердачун низи консервативни латта гIертачун низи. Политически вахаре долаш да кхыдола, йовкъашкара, китаецентрични фундаментализме, из йизза е цхьадолча даькъе харцъяра лукха низаш. кхыдараш а. Цудухьа перестройка нийса дIадолха гIулакхаш массаза а цхьатарра хилац. Болам цкъа котбоал, цкъа лаьгIлу. Из арахьара дIатIахьежача хеталуш мара дац. Китаера общественни вахари цун перестройкеи хадданза цхьан дикача хIаманца эргаш я — динамизмаца.

(«Болхлой класси хIанзара дунеи» — АПН).

КIЕЗИГАЧУН КХОМ А БЕШ, ДУКХА РУЗКЪА КХОДАР

ЧIоракашта, батонашта е кхычарна каьхата пакеташ хургйолаш хета йоагIий вай булочни?

Иштта хIама сона бIаргадайнадац. ГДР-е, вайцигарчул каьхат къегIа долча(цхьан сага сих лаьрхIа хьу 17,5-зза кIезигагIа йолча) уж пакеташ тикашка массаза а хулаш йола хIамаш санна я.

Эдархо цо эцаш дола хIама къайла хургдолаш Iалашванза варгвоацаш лерхIача торговле моттигерча культурал совгIа, уж хилийта вIаштIехьдоал каьхата кхом беш хиларца а—55 процентага кхоача леладаь каьхат макулатура йолаш дIачулу. Из бахьан долаш йиш хул кхоачамболлаш каьхат хилийта.

Цох а республике цкъа чакхъяьккха хиннача бедалах шозлагIа пайда эцаш хиларах а дувц укх статья тIа.

Экономика из дакъа довза эггара дикагIа да лохерча звеногара — приемни пункташкара дIаволавалар. Цига балха ди оттадаьд предприятешкареи организацешкареи болх чакхбаьначул тIехьагIа ши сахьат даьлча мара уж дIакъовларгйоацаш. Из деш кхерам бац хьона «ДIакъайла я». «Тара яц» аьнна записка хилара.

Нагахьа санна пункта сотрудник отпуске водаш хилча, цхьан ханна лоалахара массехк пункт къайла хургйоацаш, из дувц магистрата йоагIаш йолча службаца.

Укхаза практически долла хIама а хьада йиш я — текстиль, металлолом, кийзга пхьегIаш, пластика упаковка, пластмасса, массе каьхата макулатура.

Иштта ассортиментахи боарамахи бедал гулъе йиш хулийт йоагIаш йолча организационни базас. Мехка масштабашка из деш я 1981 шера йилла чакхъяьккхача бедалах шозалагIа пайда эцара Комбинат. ХIара округе цун я филиал. Цунна кара я приемни пункташ (ерригаш а уж я пхийтта эзар гаргга) меттел къаьсткъаьста йола отходаш хьаеш йола специализированни предприятеш а. Цар болх вIашагIа а тох, рекомендацеш а лу Берлине йолча Iилма-тохкама институто.

ХIаьта ГДР столице эггара дукхагIа приемни пункташ я (250 — совгIа) — пачхахьалкхен а частни а. Царел совгIа городе универсамаштеи йоккхийча тикаштеи юхе пластикови тара гулъяра оттаяь я цхарал бола контейнераш. Из чIоагIа лоархIаме да — тайп-тайпара отходаш цхьан метте дIаяла йиш я, хIаьта из бахьан долаш посетителаха, низ, нерваш кхое йиш я.

ДIанийча хIамашта юкъе я дика йоашхаш оттаяьча прейскуранта тIа йоаца изделеш а. Масала, шушаш тIа йоахкаю крышкаш а. Уж дIачуяларах ахча лац. Уж лаьрххIа цу гIулакха оттаяьча тара чу Iочуйоассаю.

Из кIезига дац? — аргда оаш. Сона хетац из кIезига хIама. Статистикас бакъдечогIа, ГДР-е вахача хIара саго юккъера лаьрхIа шера 140 литр йий мол (хIаьта уж 17 миллион гаргга нах ба). Царех хьахул ах литр чуйода 280 шуша, тIаккха иштала крышкаш а. Нагахьа санна уж дIакхувсаш хилча, пачхахьалкхено хIара шера 470 миллион кийчъе езар уж. Пункташка дIалуш йола уж тоа а йийя, юха кийчъю.

Со теш, вайх дукхагIбараш цу хIамах дош ца хеташ беларгхиларах. Бела-м багIацар. Доккхачун меттел, зIамигачун а кхом бар эхь долаш хIама-м дац. ГДР-е вахара боарам вай мехкачул лакхагIа хилара бахьанех эггара кIезигагIдар-м дац из.

«ЗIамигача хIамай кхом бар» боккхача лоархIаме долга бакъдеш да ер хIама. Массехк шу хьалха Берлина пригороде — Хоппегартене болх бе йолаялийтар эггара тIехьа араяьннача техникаца кийчъяь шоллагIча бедалах бос бола металлаш «доаха» завод. Мехка массе а миIингера цига хьакхухь еха пайдана йоацача яьнна радиои телеприемникаш, хIамаш ютта машинаш, центрифугаш, газовни электрически пийшкаш. Цу хIамаех доахк цинк, цIаста, дотув, кхыметтел дошув а санна дола бос бола металлаш. Уж метталаш царех кIеззига мара ца доахке а, валютах уж ийдечул толашагIа да царех уж хьадахар.

Укхаза хьоаде доагIа ГДР-е уж хIамаш дIалуш волчо шийгара уж дIаэцар а ца лехаш, хьаэцаш волчо уж хьалушвар лехилга. Юрташка, Берлине, республика кхыча городашка стационарни болх беш ярел совгIа, дIа-са лела грузовикаш тIара приемни пункташ а я. Из гIулакх геттара дика мегаш а гIойле йолаш а да гражданашта. Цкъаза приемни пункте дIаваха ха ца тоъаш хилар бахьан долаш ца эшаш йола хIамаш дукха хьаIов кладовкашка, подвалашка (хIаьта уж помещенеш хIара дезала а ма йий), нагахьа санна уж дIаяхьа машин еце а боккхийча наха атта дац уж дIаяхьа. Иштта хIама нийсделча шоллагIча бедала служба нах хьанаIарга боагIа.

Бакъда боккхийча наьха-м кхы цхьа таро а я уж дIаяхьа-деша дагIача бераша новкъостал дергда. Долче, дешархоша эггара доккхагIа дакъа лоац цу гIулакха юкъе. Цкъа-дале, дас-нанас мукъа а луш цар йиш хул уж дIаяларах киса ахча долаш хила, шозлагI-дале, кахьегеи рузкъан кхомбеи а Iомалу.

«Рузкъан кхом бар» яха дош оалача кхы цхьаькха хIама ца хьоадича Iелац. Вай мехка приемни пунктий болхлоша доазол дехьа дIанийеш йола моллагIа склянкаш дIа ца эцача метта ГДР-е уж цхьаккха ца къоастаеш дIанийю (бакъда байгIача маьхагIа). Уж чакхъяха дIайохьийт, из бахьан долаш керда мощносташ хьае ца езаш хул, мохк бедал Iалашъе е эца ца езача кхоач, транспорт мукъайоал, электроэнерги кхою, юххера а, гонахьара Iалам лораде а йиш хул.

Из бакъдергда аз укх хIаманца. Специалисташа баьча лоархIамагIа, кизга Iоакъангий итт эзар тонн гулийча 7800 тонн кварц, 2200 тонн сода, 1200 тонн кIир кхое йиш хул. Иштта кизга хьадеш дIагIоргдар уж хIамаш.

Фу кхоач ГДР-га шоллагIча ресурсех пайда эцарах? Боккха пайда боал вIалла дага а доацаш. ХIара шера мехка хьагулъю бархI миллиард маркал совгIа мах бола отходаш. Царех 1,2 миллиард марка гаргга мах бараш бахача нахага а кхоач.

Юхачакхъяьккхача шоллагIча бедалах хьадаь керда кIадаш, берий ловзараш, сокаши консерваши чуйола, продукташ юкъейохкара эша пакеташ кхоач эцархочунга.

ШоллагIча бедалах пайда беча балха лоархIам ба кхы укх тайпара а. Цун системана юкъейолхача предприятешка къахьегамах луш дар промышленноста керттерча доакъошка лур миссел да. Из теркалде доагIаш гIулакх да.

Игорь ВЛАДИМИРОВ,
АПН корр.

Ла-Манша кIалхара туннель

Англии Франции шоайла вIаши ювзаш, Ла-Манша кIала гIолла йилла йола туннель хьаяра идея Наполеона а тIехь ювцаш хинна яр, хIаьта цу хана денз из инженерни уйла ца соццаш болх беш яр: бIаьш йола тайп-тайпара реальни фантастически проекташ оттаьяр, цул совгIа; шозза уж чакхъяха а гIийртар.

Французски эскар Лондоне коталонца кхоачаргхиларах кхераш хинна йола английски правительство юхаозаяларах 1880 шера духьашха хьалъе йолаенна йола туннель: хьал ца еш, соцайир, иштта вай бIаьшарен кховзткъеи иттлагIча шерашка хьалъе йолаенна йола туннель Англе шозлагIа а ше юхасоцайир: низбола бурув тохаш йола машинаш сецар, 700 метр лаьттан кIала гIолла галерея йиллачул тIехьагIа.

ХIаьта а, дохк доаллача Альбионе бахаш бола нах гаргарча хана Британе, хьалха ма хиллара, гIайрен хьале — массаза хург ца хилара уйланца товш хила безаргба. Францен Великобританен правительствашта юкъе 1987 шера июль бетта оттадаь долча договорагIа, транспортни магистрала гIонца Англи материкаца вIашагIтохара идея хIанзмукъле 1993 шера кхоачаш хила мег.

Амма, цу гIулакха лаьрхIа йилла еза кхоъ 50 километр йIаьха йола туннела стволаш (шиъ — шин оагIорахьа лостам болча поездашта лаьрхIаи, цхьаькха цаI — технически), цул совгIа, лаьттан кIалхара хьалъэца еза 4 миллион кубометр гаргга грунт а.

СУРТА ТIА: Англии Франции ювзаш йола, Англе форда йистте, Лувра гаьна йоацаш туннель хьалъеча деш дола балхаш.

Пресс-ТАСС фотокамера.